

Медична наука: двадцять років у академічній мантії

Здоров'я нації, її благополучний демографічний стан залежать передовсім від турботи про здоров'я кожного. Таке стратегічно важливе завдання стоїть перед Національною академією медичних наук України, якій у лютому виповнюється двадцять років. Попри невеликий вік форпосту вітчизняної медичної науки, вона має в Україні давні і славні традиції. Один із перших президентів Академії наук України Данило Заболотний самовіддано боровся з чумою та спалахами інших небезпечних інфекцій в двадцяти країнах світу. Його наступник Олександр Богомолець винайшов сироватку, яка під час війни допомагала одужувати солдатам з ранами та переломами. У той же період воєнного лихоліття майбутній президент АН УРСР Олександр Палладін одержав розчинний вікасол, що давав змогу зупиняти кровотечі. А нинішній президент НАН України академік Борис Патон започаткував електрозварювання живих тканин, яке здобуло визнання у світовій хірургії. Отже, головна наукова установа України, до складу якої раніше входило Відділення проблем медицини, багато зробила для формування і становлення медичної науки. Однак для її інтенсивного розвитку була вкрай потрібна самостійна організаційна структура. І от у лютому 1993 року було засновано галузеву академію – нині це Національна академія медичних наук України (НАМН). Про основні її надбання, знакові віхи пройденого шляху і перспективні завдання розповідає президент Національної академії медичних наук України академік НАМН Андрій СЕРДЮК.

– Андрію Михайловичу, згадаймо, з чого все починалося.

– Ідея створення самоврядної організації медичних наук на початку 90-х років минулого століття була дуже актуальною, як кажуть, висіла в повітрі. Законодавчі підстави для її реалізації з'явилися в листопаді 1992 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон «Основи законодавства України про охорону здоров'я». У 20-й статті цього документа вперше на такому рівні було проголошено: «Вищою науковою організацією України із статутом самоврядування є Академія медичних наук України». Невдовзі принципи її створення обговорили на зустрічі Президента України Л. М. Кравчука з академіками Б. Є. Патоном, М. М. Амосовим,

О. Ф. Возіановим, Б. І. Кундієвим, О. М. Лук'яною, В. В. Фролькісом, О. О. Шалімовим.

Варто зазначити конструктивну позицію Бориса Євгеновича, який розумів важливість самостійної структури для розвитку тієї чи іншої галузі науки. Надалі він сприяв і становленню нової академії, і плідній співпраці її вчених з НАН України.

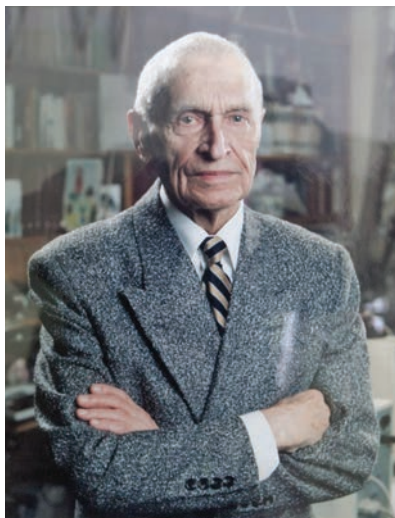
Відлік історії нашої академії почався 24 лютого 1993 року – того дня Президент України підписав указ, яким засновано Академію медичних наук України й визначено її статус. Першим президентом на загальних зборах обрали академіка Олександра Возіанова, котрий очолював НАМН до 2011 року.

– Який нині кадровий потенціал має академія, скільки установ належить до її складу?

– У її лавах сьогодні 45 академіків і 83 члени-кореспонденти. Маємо спеціалізовані інститути й центри, які гідно представляють вітчизняну медичну науку в усіх її сучасних галузях та напрямках не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Тут працюють відомі колективи, котрі бережуть традиції та наукові школи. Загалом інститутів у нас тридцять шість. Вони розташовані в Києві, Харкові, Львові, Донецьку, Одесі, Дніпропетровську і значною мірою забезпечують охорону здоров'я у своїх регіонах. Примітно, що низку інститутів названо іменами їхніх фундаторів, наприклад М. Д. Стражеска, В. Я. Данилевського, Ф. Г. Яновського, В. П. Філатова, О. М. Марзеєва, Л. В. Громашевського, інших подвижників медичної науки.

– У народі так називали деякі осередки науки і медицини ще задовго до появи офіційних рішень, наприклад – інститут Амосова чи інститут Шалімова. Люди щиро вірили в здатність цих установ вилікувати тяжкохворого, відвести загрозу смерті. А як тепер, до яких рук потрапила справа таких корифеїв?

– До надійних, вправних і, не боюся пафосу, золотих. Підтвердити цю думку можу прикладами в най-

ширшому медичному діапазоні. Ось, скажімо, вражаючий прорив ендovasкулярної кардіохірургії: в інституті Амосова недавно без розрізу вмонтували штучний клапан серця. Ми пишаємося тим, що **нинішній рік оголошено роком М. М. Амосова**. Відповідні рішення на відзнаку 100-річчя від дня народження видатного вченого, хірурга, письменника і громадського діяча (6 грудня 1913 року) прийняли ЮНЕСКО і Верховна Рада України. Ювілейні заходи передбачено провести Кабінетом Міністрів, Національною академією наук, Національною академією медичних наук.

А взяти новачки найвищого ґатунку Інституту невідкладної та відновної хірургії імені В. К. Гусака в Донецьку. Його засновано 1999 року за ініціативою Президії АМН України й Донецької обласної державної адміністрації для вдосконалення екстреної та етапної допомоги потерпілим від термічних уражень та інших тяжких ушкоджень унаслідок техногенних катастроф, які нерідко трапляються в цьому індустріальному краї. Нині це провідний центр з ефективного лікування опіків, інших критичних станів, зокрема й серцево-судинних кризів, із застосуванням технологій, які ще вчора здавалися фантастичними. Так, понад три роки тут функціонує єдина в Україні та країнах СНД

лабораторія з клітинного й тканинного культивування. Із застосуванням таких унікальних аутологічних, фактично нових тканин здійснено майже 2000 трансплантацій у випадках інтенсивних термічних уражень, завдяки чому смертність серед постраждалих знизилася втричі. У кризовій кардіології, зокрема за інфаркту міокарда, з обнадійливим лікувальним ефектом використовуються стовбурові клітини. Цілодобово працює служба ендоскопічної хірургії. Одне слово, на передньому краї боротьби за життя міцно тримає свої позиції дітище патріота й великого знавця хірургії незабутнього Василя Гусака.

Не могу не сказати й про єдиний в державі інститут широкого терапевтичного профілю, названий ім'ям його засновника, академіка, Героя України Любові Малої. Його історія нагадує сюжети літературних творів. Повернувшись з фронту до Харкова, Любов Трохимівна вступила до медичного інституту, ставши, до речі, наймолодшою студенткою. Згодом у Республіканському кардіологічному диспансері вона розгорнула, можна сказати, безпрецедентний наступ на ішемічну хворобу серця. По суті, це були прориви світового значення. На базі згаданої клініки було організовано філію Інституту кардіології ім. М. Д. Стражеска, трансформовану пізніше в Інститут терапії, де вправно лікують хвороби не лише серця, а й шлунково-кишкового тракту, легень, нирок. Власне, це й є так потрібна медицина внутрішніх органів у надновому форматі.

– У стратегії реформування охорони здоров'я чільне місце належить перинатології, так би мовити, науково-медичному супроводу вагітності. Чи в НАМН України розвинені ці життєдайні напрями?

– Над проблемами медицини материнства та дитинства безпосередньо працюють три інститути, а певною мірою до них причетні, звичайно, й інші заклади. Інститут педіатрії, акушерства та гінекології (м. Київ) першим запровадив клінічну медицину плоду та хірургії новонароджених, а в галузі перинатології вийшов на провідні наукові позиції. В цьому інституті, що має майже 85-річну історію, працювали знані новатори педіатрії та акушерства, зокрема член-кореспондент АМН СРСР розробник іонійного молока Олена Хохол, Григорій Писемський, Олександр Гап, Анатолій Ніколаєв, а в тридцять років минулого століття інститут очолював талановитий акушер-гінеколог Петро Буйко, в майбутньому перший Герой Радянського Союзу серед підпільників-медиків.

Багато зроблено для вдосконалення перинатальної діагностики із застосуванням новітніх маркерів у Інституті спадкової патології, який створений у Львові 1940 року і спочатку функціонував як заклад охоро-

СЕРДЮК Андрій Михайлович – провідний учений в галузі медичної екології, соціальної медицини, гігієни електромагнітних полів, вивчення еколого-гігієнічних наслідків аварії на ЧАЕС. Науково обґрунтував систему гігієнічної оцінки прогнозування та запобігання техногенним ризикам. Відповідав за організаційно-наукове забезпечення протирадіаційного захисту учасників ліквідації наслідків чорнобильської аварії та забруднених населених територій. Великомасштабна наукова діяльність ученого реалізується у спільних дослідницьких проектах з фахівцями Росії, США, Німеччини, Японії, Швеції. У 1986–1989 роках був міністром охорони здоров'я УРСР. З 1990-го очолює Інститут гігієни і медичної екології ім. О. М. Марзеєва. Академік НАМН України (2007), обраний 2011 року президентом Національної академії медичних наук України. Нагороджений орденами Ярослава Мудрого V ступеня, «Знак пошани». Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки. Заслужений діяч науки і техніки України.

ни материнства та дитинства. Цілий спектр соціальних проблем охоплено дослідженнями Інституту охорони здоров'я дітей та підлітків, аналогів якого, між іншим, у Європі немає. Наведу лише деякі актуальні напрями: артеріальна гіпертензія в підлітків, цукровий діабет у пубертатному віці, юнацький остеохондроз, характеристики здоров'я дітей ліквідаторів аварії на ЧАЕС... Майбутнє здоров'я нації, погодьтеся, формується й у стінах цих закладів.

– На початку розмови згадувалося про співпрацю НАН та НАМН України. Як практично це відбувається?

– Наведу свіжий приклад. На недавньому засіданні Президії НАМН з доповіддю про біосенсори виступила директор Інституту молекулярної біології та генетики НАН України академік Ганна Єльська. Біосенсори – це новітні біохімічні та молекулярні діагностичні індикатори. Напрямок цікавив низку провідних медичних інституцій світу. Ми маємо тут добрі результати завдяки співробітництву названого закладу з нашим Інститутом ендокринології та обміну речовин ім. В. П. Комісаренка, провідним у лікуванні цукрового діабету. З допомогою біосенсорів визначають рівень цукру та інших важливих показників біохімічного стану в таких хворих. Винахід відкриває можливість впровадження вітчизняних індивідуальних глюкометрів, що має важливе соціальне значення, адже цукровий діабет, на жаль, набув значного поширення.

– Які ще проблемні напрями медичної стратегії в центрі вашої уваги?

– Наприкінці минулого року глава держави доручив уряду та Міністерству охорони здоров'я України вжити заходів для запобігання поширенню епідемії туберкульозу, ВІЛ-інфекцій, грипу та вірусних гепатитів. Це – докладно обґрунтована, організаційно та фінансово забезпечена загальнодержавна стратегія протидії названим небезпечним хворобам. Будучи в авангарді наступу на такі інфекції, НАМН відповідає за науковий супровід згаданих інфекцій, вдосконалення роботи референс-лабораторій, здатних забезпечити вчасну діагностику розпізнавання збудників смертельно небезпечних експансій.

Одна з таких лабораторій з найсучаснішим науковим обладнанням в Інституті фіззіатрії й пульмонології ім. Ф. Г. Яновського ефективно протидіє поширенню туберкульозу, застосовуючи новітні методи розпізнавання властивостей його бацил. До створення подібних лабораторій залучено й такі авторитетні заклади, як Інститут мікробіології та імунології ім. І. Мечникова в Харкові та Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л. В. Громашевського в Києві. Додам, що потужні діагностично-

Академіки НАМН України: директор Інституту нейрохірургії Юрій Зогуля, президент НАМН України Андрій Сердюк, віце-президент НАМН України, директор Інституту медицини праці, академік НАНУ Юрій Кундієв, директор Інституту ендокринології та обміну речовин Микола Тронько

лабораторні ресурси має Центральна санепідемстанція МОЗ України, тому для нас важлива взаємодія з керівництвом та фахівцями міністерства. Я в складі його колегиї, що, зрозуміло, сприяє координації наших дій. Розвивається наша співпраця з Комітетом Верховної Ради України з питань охорони здоров'я, оскільки лави депутатів українського парламенту нового скликання поповнили обізнані та впливові фахівці-медики.

– За вашою, Андрію Михайловичу, ініціативою академічні клініки спрямували свою діяльність на задоволення потреб населення. Чого вдалося досягти?

– Практика використання спеціалізованих клінік, якими володіють 29 інститутів НАМН, давно потребувала корекції, щоб ефективніше використовувати потужний кадровий потенціал: серед 19 тисяч наших працівників 3 тисячі учених, 2,6 тисячі лікарів найвищої кваліфікації. Клініки мають 7662 ліжка, в тому числі 1125 – для дітей. До того ж це особливі ліжка, бо призначені для лікування хворих з найтяжчими патологіями, коли звичайні заклади часто безсилі чимось допомогти. Підкреслюю, що йдеться про високоефективне лікування державним коштом, а не про послуги приватних установ. 2011 року 81,9% пацієнтів цих стаціонарів мали захворювання найвищих категорій складності. У клініках за рік було впроваджено 962 нові методи лікування, діагностики та профілактики.

Для вдосконалення високоспеціалізованої медичної допомоги населенню видано окремий наказ по НАМН, узгоджений з МОЗ України. Тут передбачено гарантовані квоти для області; також укладено меморандуми про співпрацю з 22 обласними державними адміністраціями, Київською міськдержадміністрацією, МОЗ АР Крим і низкою галузевих ме-

дичних служб. Результат такий: торік допомогу в академічних клініках надано більш як 22 тисячам хворих, хоча, щиро кажучи, ми спроможні надати високоспеціалізоване лікування й значно більшій кількості пацієнтів з областей. Консерватизм, на мою думку, тут недоречний. Проліковано 6,5 тисячі хворих з серцево-судинними патологіями, до того ж триста з них – з кардіохірургічним втручанням; 3,3 тисячі пацієнтів із захворюваннями органів дихання, серед яких значна кількість з туберкульозом легенів, майже одну тисячу дітей та жінок, котрі потребували високоспеціалізованої допомоги; 2,3 тисячі – із захворюваннями хребта та суглобів; 3,6 тисячі – з порушенням ендокринної системи; 5,8 тисячі – з хворобами вуха, горла та носа (в складі академії – широковідомий Інститут отоларингології ім. О. С. Коломійченка). Лікувально-організаційне управління академії здійснює щомісячний контроль виконання цієї програми, відповідні звіти установ НАМН надходять через Інтернет на сайт управління. В такий спосіб, вибудовано всеукраїнську новітню лікувальну мережу для забезпечення здоров'я кожної людини.

– Андрію Михайловичу, оцінюючи два десятиріччя діяльності НАМН, у чому ви бачите своє головне завдання на сучасному етапі?

– Стефан Цвейг, який багато творів присвятив медичній тематиці, написав: «Жодний лікар не знає кращих ліків для втомленого тіла та душі, ніж надія». Так от, ми прагнемо якомога більше зробити для того, щоб Національна академія медичних наук України подала перед суспільством своєрідною фортецею надії по всьому периметру сучасної медицини.

Інтерв'ю взяв Юрій ВІЛЕНСЬКИЙ.
Фото Миколи БІЛОКОПИТОВА.